

NUKENTĖJUSIOJO TEISĖTŲ INTERESŲ IR TEISIŲ REALIZAVIMAS BAIGIANT IKITEISMINĮ TYRIMĄ

Dr. Rima Ažubalytė

Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Baudžiamojo proceso katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 46 39
Elektroninis paštas bpk@mruni.lt

*Pateikta 2005 m. balandžio 26 d.
Parengta spausdinti 2005 m. rugsėjo 19 d.*

Pagrindinės sąvokos: baudžiamasis procesas, ikiteisminis tyrimas, ikiteisminio tyrimo nutraukimas, nukentėjusysis, nukentėjusiojo teisė į informaciją.

S a n t r a u k a

Straipsnyje kalbama apie nukentėjusiojo teises baigiant ikiteisminį tyrimą bei jų realizavimo galimybes. Daugiausia dėmesio skiriama nukentėjusiojo teisei gauti informaciją baudžiamajame procese, konkrečiai – baigiant ikiteisminį tyrimą.

Nukentėjusiojo teisių, numatytų Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekse, analizė leidžia teigti, kad galiojančiame kodekse nėra tiksliai sumodeliuoto informacijos nukentėjusiajam pateikimo mechanizmo, kuris, nepriklausomai nuo ikiteisminio tyrimo pabaigimo formos, leistų nukentėjusiajam realizuoti teisę į informaciją baudžiamajame procese. Išsamios informacijos, susijusios su teisėtais nukentėjusiojo interesais, pateikimas nukentėjusiajam leistų įvertinti prokuroro priimtą sprendimą bei apsispręsti dėl savo tolesnių procesinių veiksmų.

Tinkamai realizuota nukentėjusiojo teisė į informaciją yra visų kitų nukentėjusiojo (kaip, beje, ir kitų proceso dalyvių) galimų veiksmų, taikytinų realizuojant savo teises, prielaida ir būtina sąlyga.

Straipsnyje analizuojami kai kurie nukentėjusiojo teisės į informaciją aspektai: teisė žinoti apie numatomus sprendimus byloje, teisė susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga, teisė žinoti apie jau priimto sprendimo vykdymo formas.

I ž a n g a

Pastaruoju metu kalbant apie baudžiamojo proceso reglamentavimą vis dažniau teigiama, kad procesą būtina išlaisvinti nuo perdėtų formalumų bei pernelyg smulkmeniško reglamentavimo. Kalbant apie proceso dalyvių teises bei galimybes jas realizuoti, viena iš sąlygų yra būtent aiškus, nuoseklus ir konkretus teisių bei jų realizavimo mechanizmų nustatymas įstatyme.

Šiame straipsnyje nagrinėjamų nukentėjusiojo teisių bei jų apimties analizės pagrindas yra prielaida, kad nukentėjusiajam ir įtariamajam baudžiamajame procese suteiktinas procesinis lygiateisiškumas, kurio specifiką lemia skirtingas šių proceso dalyvių procesinis statusas [1, p. 97–104; 2, p. 153–159; 3, p. 61–63].

Europos Sąjungos Tarybų pagrindų sprendimo „Dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR)“ [4, p. 309] preambulėje teigiama, kad „reikia suderinti nukentėjusiųjų padėčiai ir pagrindinėms teisėms taikomas normas ir praktiką, ypač atsižvelgiant į teisę reikalauti pagarbos jų orumui, teisę teikti ir gauti informaciją, teisę suprasti ir būti suprastam <...>“. Informacija šiuolaikinėje visuomenėje turi didelę reikšmę ir jai skiriama ypač daug dėmesio, ne išimtis ir baudžiamasis

procesas. Iš esmės informacijos apie „svarbius veiksmus, leidžiančius jiems (nukentėjusiesiems) vykstant baudžiamajam persekiojimui žinoti baudžiamosios bylos nagrinėjimo dėl asmens, traukiamo atsakomybėn už su jais susijusiais nusikaltimais, eiga, išskyrus išimtinius atvejus, kai tai gali pakenkti tinkamam bylos nagrinėjimui“ [4, p. 312], gavimas yra visų kitų nukentėjusiojo (kaip, beje, ir kitų proceso dalyvių) galimų veiksmų, taikytinų realizuojant savo teises, prielaida ir būtina sąlyga. Nukentėjusiojo teisę gauti informaciją apie policijos tyrimo eigą ir rezultatus, taip pat apie galutinį sprendimą dėl baudžiamojo persekiojimo numatė ir Europos Taryba savo rekomendacijoje [5]. Nukentėjusiojo teisės, įskaitant ir teisės į informaciją reglamentavimą, buvo ir tebėra P. Ancelio, G. Babachinaitės, S. Juzukonio, R. Uscilos bei kitų mokslininkų tyrinėjimų objektas. Šio straipsnio tikslas yra kai kurių informacijos nukentėjusiesiems baigiant ikiteisminį tyrimą teikimo bei gavimo aspektų analizė. Taikant analizės bei lyginamąjį metodus, ikiteisminio tyrimo pabaiga ir nukentėjusiojo teisės išnagrinėtos dviem aspektais. Pabrėžiant probleminius arba nesureguliuotus momentus, aptarti veiksmai, būdingi ikiteisminio tyrimo pabaigai, tų veiksmų ypatybės baigiant ikiteisminį tyrimą skirtingomis procesinėmis formomis.

1. Nukentėjusiojo teisė į informaciją apie numatomą sprendimą baigti ikiteisminį tyrimą

Ikiteisminis tyrimas, kaip numato Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas [6] (toliau – BPK) gali būti pabaigtas arba kaltinamojo akto surašymu, arba ikiteisminio tyrimo nutraukimu, arba prokuroro nutarimu nutraukti bylą, arba prokuroro nutarimu perduoti bylą teismui taikyti priverčiamąsias medicinos priemones, arba prokuroro pareiškimu dėl bylos nagrinėjimo pagreitinto proceso tvarka, arba prokuroro pareiškimu dėl proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu.

Ikiteisminio tyrimo pabaigą sąlyginai galima suskirstyti į tam tikrus etapus, kuriems būdingi tam tikri kompetentingų pareigūnų ir proceso dalyvių veiksmai arba jų atlikimo galimybė.

Tarp prokuroro valinio sprendimo vienaip arba kitaip baigti ikiteisminį tyrimą ir sprendimo įforminimo yra tam tikras laiko tarpas. Jis gali būti svarbus nukentėjusiajam, jei jam bus suteikta galimybė realizuoti teisę į išankstinę informaciją apie numatomus sprendimus.

Galiojantis Baudžiamojo proceso kodeksas tiesiogiai tokią teisę nukentėjusiajam suteikia tik baigiant ikiteisminį tyrimą kaltinamojo akto surašymu. BPK 218 straipsnyje teigiama, kad „prokuroras, įsitikinęs, jog ikiteisminio tyrimo metu surinkta pakankamai duomenų, pagrindžiančių įtariamą kaltę dėl nusikalstamos veikos padarymo, paskelbia įtariamajam, o jo gynėjui, nukentėjusiajam, civiliniam ieškovui, civiliniam atsakovui ir jų atstovams praneša, kad ikiteisminis tyrimas pabaigtas ir jie turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti ikiteisminį tyrimą“. Pranešimas apie tyrimo pabaigą iš esmės suponuoja kitų nukentėjusiojo teisių realizavimą: nukentėjęs asmuo turi teisę susipažinti su ikiteisminio tyrimo medžiaga bei pateikti prašymus papildyti tyrimą.

Baudžiamojo proceso kodekso nuostatų, reglamentuojančių ikiteisminio tyrimo nutraukimą, analizė rodo, kad siekiant nutraukti tyrimą BPK 212 straipsnio 1 dalies 5 punkte, 6 punkte bei 9 punkte numatytais pagrindais, būtina ikiteisminio tyrimo nutraukimo sąlyga yra visiškas arba dalinis žalos nukentėjusiajam atlyginimas, arba žalos pašalinimas, arba susitarimas dėl žalos atlyginimo arba pašalinimo. Logiška būtų teigti, kad ir nukentėjusysis, ir įtariamasis turėtų būti informuoti apie tokią galimo ikiteisminio tyrimo nutraukimo sąlygą. Tas pats pasakytina apie ikiteisminio tyrimo pabaigimą prokuroro pareiškimu teismui dėl proceso užbaigimo teismo baudžiamuoju įsakymu. Tik atlyginusiam arba pašalinusiam žalą įtariamajam arba įsipareigojusiam šią žalą atlyginti arba pašalinti įtariamajam galima taikyti supaprastintą procesą (BPK 418 str. 1 d.).

Nepaisant nei jau minėtos Europos Tarybos rekomendacijos, nei ES tarybos pagrindų sprendimo nuostatų, Baudžiamojo proceso kodekse, be bendros BPK 45 straipsnyje numatytos pareigos informuoti proceso dalyvius apie jų teises, nenumatytas konkretus reikalavimas informuoti proceso dalyvius apie galimybes atlyginti žalą arba susitarti dėl jos atlyginimo, kaip apie sąlygą taikyti tam tikras diskrecinio baudžiamojo persekiojimo nuostatas. Vienintelis šaltinis, kuriame smulkiai aptariamos šios būtinos ikiteisminio tyrimo pabaigai minėtais pagrindais procedūros, yra generalinio prokuroro įsakymu patvirtinta rekomendacija „Dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagal naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 213 straipsnį (kai yra padarytos kelios skirtingo sunkumo nusikalstamos veikos)“ [7]. Šios rekomendacijos 9 ir 10 punktuose nurodyta, kad prokuroras, prieš priimdamas nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl baudžiamųjų nusižengimų ir nesunkių nusikaltimų, turėtų įsitikinti, kad fizinis asmuo ar juridinio asmens atstovas, kuriems dėl nusižengimo arba nusikaltimo padaryta žalos,

atsisako pareikšti ieškinį. Ši valia turėtų būti pasirašytinai užfiksuota apklausos protokoluose arba išdėstyta atskirame rašte – nukentėjusiojo arba civilinio ieškovo pareiškimė, jeigu žala atlyginta – gauti tai patvirtinantį raštišką pareiškimą.

Neneigiant bendros normos (BPK 45 str.) reikšmės, manytina, kad pareigūną reikėtų įpareigoti užimti aktyvesnę poziciją tada, kai įstatymas suteikia papildomas teises nukentėjusiajam (arba įtariamajam): supažindinti su galimybe atlyginti žalą arba susitarti dėl žalos atlyginimo, taip pat su teise „susitaikyti“ ir, jei prireikia, su susitaikymo sąlygomis bei padariniais. Proceso dalyviai turi aiškiai suvokti, kad tai yra galutinis sprendimas baudžiamojoje byloje. Jeigu jis priimtas laikantis įstatymų ir nustačius visas įstatymo numatytas sąlygas, t. y. jo teisėtumas ir pagrįstumas nekelia abejonių, sprendimas galios nepriklausomai nuo pasikeitusios proceso dalyvių nuomonės [8]. Kaip rodo Lietuvoje atlikti tyrimai, taikant susitaikymo institutą, maždaug du trečdaliai nukentėjusiųjų nebuvo supažindinti arba buvo supažindinti ne iki galo su susitaikymą reglamentuojančiomis normomis, taip pat su ikiteisminio tyrimo nutraukimo padariniais [9, p. 149].

Visais kitais ikiteisminio tyrimo pabaigimo atvejais Baudžiamojo proceso kodeksas net ir netiesiogiai nepriskiria pareigos prokurorui informuoti nukentėjusįjį apie bylos tyrimo perspektyvas bei numatomą sprendimą. Taigi nukentėjusysis jokia forma neturi galimybės pasisakyti dėl numatomo sprendimo pagrįstumo, teisėtumo bei savo interesų įgyvendinimo galimybių.

Tai galbūt yra įprasta praktika, baudžiamojo proceso moksle taip pat teigiama, kad viešojo kaltinimo bylose nukentėjusiojo nuostata negali turėti lemiamos reikšmės pareigūno sprendimui, tačiau taip formaliai vertinant nukentėjusiojo galimybes, nebus įmanoma įgyvendinti ir kitų tarptautinių rekomendacijų [5; 10] bei jau minėto ES tarybos pagrindų sprendimo nuostatos, numatytos 10 straipsnyje, – tarpininkavimo baudžiamosiose bylose, kuriose tokią galimybę nustato įstatymai. Tarpininkavimo procedūrų įtraukimas į baudžiamąjį procesą tik padėtų tinkamai įgyvendinti jau minėtą „susitarimą“ dėl žalos atlyginimo, kuris dabar paliktas pačioms baudžiamojo konflikto šalims. Baudžiamajame procese galimos tarpininkavimo formos čia nebus nagrinėjamos, nes tai atskira ir plati tema. Apie tarpininkavimą baudžiamosiose bylose Lietuvoje kol kas tik diskutuojama [11, p. 66–109; 12; 13, p. 106–136; 9, p. 100–155].

Antras nukentėjusiojo informavimo apie numatomą sprendimą byloje aspektas yra tas, kad, kaip žinome, nutraukiant ikiteisminį tyrimą diskreciniais pagrindais, įtariamajam (kaltinamajam) gali būti paskirtos baudžiamojo poveikio priemonės, iš kurių viena yra tiesiogiai susijusi su nukentėjusiojo teise gauti žalos atlyginimą; tai Baudžiamojo kodekso [14] (toliau – BK) 67 straipsnyje numatytas turinės žalos atlyginimas arba pašalinimas. Taigi ikiteisminio tyrimo teisėjas priima nutartį patvirtinti prokuroro nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą ir (ne)paskirti kurią nors baudžiamojo poveikio priemonę, iš esmės atsižvelgdamas į jam pateiktą prokuroro nuomonę. Nukentėjusysis, neturėdamas tiesiogiai numatytos teisės žinoti apie numatomus sprendimus, neturi ir galimybės dalyvauti posėdyje pas ikiteisminio tyrimo teisėją bei pasisakyti dėl žalos bei jos atlyginimo arba pašalinimo galimybių. Ši įstatymo spraga bandyta užpildyti Aukščiausiojo Teismo konsultacija, kurioje teigiama, kad ikiteisminio tyrimo teisėjas, pilnamečiui asmeniui nutraukdamas ikiteisminį tyrimą 212 straipsnio 3–7 punktuose numatytais pagrindais, gali paskirti baudžiamojo poveikio priemones. Baudžiamojo poveikio priemonių klausimas svarstomas posėdyje, į kurį kviečiami prokuroras, įtariamasis, jo gynėjas, nukentėjusysis arba jo atstovas [15, p. 285]. Tačiau net ir žinant Aukščiausiojo Teismo nuomonę dėl baudžiamojo poveikio priemonių paskyrimo tvarkos, visa iniciatyva ir kartu teisė spręsti, ar baudžiamojo poveikio priemonių klausimas apskritai bus svarstomas, paliekama prokurorui.

Vienintelis BPK 215 straipsnis, reglamentuojantis ikiteisminio tyrimo nutraukimo dėl pernelyg ilgos tyrimo trukmės procedūrą, numato posėdį, rengiamą ikiteisminio tyrimo teisėjo, tačiau nenumatyta, kad jame dalyvautų ir nukentėjusysis.

Apibendrinant teisės žinoti numatomus byloje sprendimus realizavimo galimybes, galima teigti, kad Lietuvos baudžiamojo proceso įstatymai neregamentuoja nukentėjusiojo padėties taip, kaip to reikalauja tarptautiniai aktai. Tarptautiniuose dokumentuose išreiškiama nuostata, kad prieš atsisakant baudžiamojo persekiojimo, būtina atsižvelgti ir į nukentėjusiojo padėtį ir nuomonę. Būtina įvertinti padarytos žalos nukentėjusiajam dydį ir jos atlyginimo perspektyvas. Europos Tarybos rekomendacijoje dėl nukentėjusiojo padėties baudžiamajame procese [5] primygtinai siūloma baudžiamojo persekiojimo atsisakymą sieti su kompensacija nukentėjusiajam, įskaitant bet kokius kaltininko veiksmus, susijusius su ja. Užsienio šalyse praktika yra panaši. Kaip jau rašyta [16, p. 56], mediacijos (Lietuvoje sąlyginai su mediacija galima gretinti BPK 212 str. 1 d. 5 p. ir BK 38 str. numatytą susitaikymo institutą) atvejais nukentėjusiojo sutikimas, kad procesas nebūtų tęsiamas, yra privaloma sąlyga. Kitų diskrecinio baudžiamojo persekiojimo formų, numatytų BPK 212 straipsnyje, realizavimo at-

vejais, taip pat prokurorui nusprendus kreiptis į teismą dėl proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, nukentėjusiojo nuomonei (sutikimui, kad ikiteisminis procesas būtų baigtas) neteikiama lemiamą reikšmę. Tokiais atvejais preziumuojama, kad visuomenės, arba viešasis, o ne konkretios aukos interesas yra „svarbesnis“. Nors diskutuoja dėl to, kokiais atvejais nukentėjusiojo nuomonė turėtų lemti proceso baigtį dar turėtų tęstis, tačiau net ir esant dabartinei ikiteisminio tyrimo baigimo reglamentacijai sužinoti tą nuomonę ir įvertinti ją priimant sprendimus būtina visada. Beje, pagarbus požiūris į nukentėjusiojo nuomonę atitiktų nukentėjusiųjų lūkesčius bei tarptautinių aktų deklaruojamą nukentėjusiųjų teisę į reikalauti pagarbos jų orumui bei teisę būti suprastam [4, p. 309]. Kaip rodo tarptautiniai nusikaltimų aukų tyrimų rezultatai, nukentėjusieji nori būtent „dalyvauti“ procese: žinoti esminius bylos momentus ir jos perspektyvas, reikšti nuomonę apie numatomus sprendimus ir pan. [17, p. 245–247]. 74,4 proc. nusikaltimo aukų Lietuvoje tyrimo dalyviai teigė, kad jiems reikėjo informacinio pobūdžio pagalbos (netgi daugiau nei asmenų, kuriems trūko teisinės pagalbos) [9, p. 146]. Tačiau jie nori daryti ne tiek siekdami paveikti baudžiamojo proceso eigą, kiek norėdami parodyti savo lūkesčius ir interesus.

Apibendrinant nagrinėtas nukentėjusiojo teisės iš anksto žinoti apie numatomus byloje sprendimus ribotas realizavimo galimybes, apie kitas teises, t. y. susipažinti su numatomo pabaigti ikiteisminio tyrimo medžiaga ir pareikšti su ikiteisminio tyrimo pabaiga susijusius prašymus, netenka kalbėti. Teisė reikalauti ir gauti žalos atlyginimą (šios teisės realizavimo mechanizmas baigiant ikiteisminį tyrimą, ypač kai ikiteisminio tyrimo pabaiga sutampa su baudžiamojo proceso pabaiga, skiriasi nuo jos realizavimo teisme) šiame straipsnyje nebus nagrinėjama, nes ji reikalauja atskiro ir plataus tyrimo.

2. Nukentėjusiojo teisė į informaciją apie priimtą sprendimą baigti ikiteisminį tyrimą

Priėmus ikiteisminio tyrimo pabaigą lemiantį sprendimą, nukentėjusysis, kaip ir kiti suinteresuoti byla proceso dalyviai, *post factum* informuojamas apie tokį sprendimą. Šiuo atveju teisė būti informuotam apie jau priimtus esminius sprendimus byloje [4, p. 312; 5; 18, p. 118] taip pat yra nevienalytė. Jos turinį gali sudaryti kelios santykinai skirtingos teisės: teisė gauti pranešimą apie bylos baigtį, teisė gauti galutinio sprendimo nuorašą, teisė būti informuotam apie apskundimo tvarką, teisė būti informuotam apie galimybę susipažinti su pabaigto ikiteisminio tyrimo medžiaga bei teisė būti informuotam apie teisės į žalos atlyginimą realizavimo galimybes (jei žala neatlyginta) [19, p. 278]. Drįsčiau teigti, kad tik visos išvardytos teisės leidžia nukentėjusiajam apsispręsti dėl tolesnių veiksmų: skųsti prokuroro sprendimą ar ne, ieškoti kitų savo teisių gynybos mechanizmų ar ne.

Jei pranešimas apie tyrimo pabaigą numatytas visais ikiteisminio tyrimo pabaigimo atvejais, tai reglamentuodamas sprendimo nuorašų įteikimą (išsiuntimą) proceso dalyviams įstatymų leidėjas ne visai nuoseklus: sprendimo pabaigti tyrimą nuorašas nėra siunčiamas ar įteikiamas baigiant ikiteisminį tyrimą visomis formomis, išskyrus vieną. BPK 398 straipsnio 3 dalis numato, kad ir nutarimo perduoti bylą teismui, kad šis taikytų priverčiamąsias medicinos priemones, ir nutarimo nutraukti ikiteisminį tyrimą nuorašą prokuroras išsiunčia nukentėjusiajam. Jau prieš dešimtmetį buvo diskutuota [20, p. 43], kodėl reikia pareiškėjui pateikti nutarimo atsisakyti pradėti tyrimą nuorašą. Tokia pareiga vis dėlto buvo reglamentuota senajame baudžiamojo proceso kodekse [21] ir išliko naujo Baudžiamojo proceso kodekso 168 straipsnio 3 dalyje. Šiuo atveju tikėtų ir tie patys argumentai, kodėl nukentėjusiajam neužtenka lakoniško pranešimo apie straipsnį, numatantį ikiteisminio tyrimo pabaigimo pagrindą, todėl būtina gauti argumentuotą bei motyvuotą sprendimą (jo nuorašą). Nukentėjusiojo teisė gauti sprendimų baigti ikiteisminį tyrimą (kaltinamojo akto arba sprendimo nevykdyti baudžiamojo persekiojimo) kopiją numatyta kai kurių užsienio šalių kodeksuose [3, p. 70; 22, p. 133]. Toks pasiūlymas jau buvo pateiktas ir pagrįstas moksliniuose darbuose [3, p. 80, 87], tačiau įstatymų leidėjo neįtikino.

Savo ruožtu galima svarstyti, ar sprendimo nuorašas negali pakeisti pranešimo apie ikiteisminio tyrimo pabaigą. Pranešimas, manau, irgi yra būtinas, nes jame turėtų būti aiškiai nurodyta apskundimo tvarka, susipažinimo su pabaigto ikiteisminio tyrimo medžiaga tvarka bei nukentėjusiojo galimybės kitomis priemonėmis ginti savo teisę į žalos atlyginimą, jeigu yra. Tokios informacijos pateikimo nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 216 straipsnis, reglamentuojantis šio nutarimo turinį, nenumato. Beje, senojo BPK [23] 234 straipsnis numatė, kad tardytojas raštu praneša nukentėjusiajam

apie bylos nutraukimo pagrindus bei išaiškina apskundimo tvarką, taip pat reglamentavo galimybę nukentėjusiojo prašymu supažindinti jį su nutrauktos bylos medžiaga.

Teisė susipažinti su bylos medžiaga, kurioje yra priimtas sprendimas baigti ikiteisminį tyrimą, išskyrus tyrimo baigimą surašant kaltinamąjį aktą, baudžiamojo proceso kodekse visai nenumatyta. Aptariant nukentėjusiojo (kaip ir kitų proceso dalyvių) teisinį statusą kodekse, kalbama apie teisę ikiteisminio tyrimo metu ir teisme susipažinti su bylos medžiaga (BPK 28 str. 2 d., 181 str.). Nepagrįstai apribojus teisę susipažinti su bylos medžiaga tik vykstančio ikiteisminio tyrimo metu būtų suvaržyta nukentėjusiojo reali galimybė įvertinti priimto sprendimo nutraukti ikiteisminį tyrimą pagrįstumą. Taigi rekomendacijoje „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“ [24] minėtos įstatymo nuostatos aiškinamos plečiamai. Rekomendacijos 36 punkte nurodoma, kad nukentėjusysis gali raštu kreiptis į prokurorą, kuris savo ruožtu rezoliucijos forma leidžia susipažinti su nutraukto ikiteisminio tyrimo medžiaga. Tokia nukentėjusiojo teisių reglamentavimo forma, t. y. poįstatyminiuose aktuose, nėra priimtina.

Baudžiamąjį procesą vykdančys pareigūnai bei institucijos, gindamos asmens teises, įpareigtos nuolat informuoti asmenis apie galimus jų pažeistų teisių gynybos būdus. Nutraukiant ikiteisminį tyrimą konstatuojama, kad baudžiamojo proceso procedūros nebebus taikomos. Taigi nukentėjusiajam, kuriam nebuvo atlyginta žala, turėtų būti nurodoma, kada jis gali tęsti savo teisių gynybą civilinio proceso tvarka. Deja, įstatymas nereglementuoja pranešimo apie ikiteisminio tyrimo baigimą turinio, praktikoje dažnai ši informacija pranešime nenurodoma.

Nukentėjusiojo teisę skųsti priimtą sprendimą baigti ikiteisminį tyrimą kodeksas specialiose normose numato nutraukus ikiteisminį tyrimą (BPK 214 str. 3 d.) ir prokurorui nusprendus kreiptis į teismą dėl proceso užbaigimo baudžiamuoju įsakymu (BPK 418 str. 4 d.).

Analizuojant, kaip nukentėjusysis gali būti informuojamas apie šią teisę bei jos realizavimo tvarką, galima teigti, kad čia pasitaiko grynai praktinių problemų: pavyzdžiui, iš šimto analizuotų bylų, nutrauktų nukentėjusiajam ir kaltininkui susitaikius, ketvirtadalyje sprendimo apskundimo tvarka nebuvo išaiškinta [13, p. 57].

BPK 418 straipsnio 4 dalyje numatytos nukentėjusiojo teisės realizavimo tvarka – smulkiau aptariama generalinio prokuroro įsakymu patvirtintoje rekomendacijoje „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“ [25]. Joje nurodoma, kad siekiant neleisti nukentėjusiajam piktnaudžiauti savo procesine teise skųsti prokuroro sprendimą, būtina užfiksuoti momentą, kada nukentėjusiajam pranešta apie prokuroro sprendimą kreiptis į teismą. Taigi 12 rekomendacijos punkte siūloma išsikviesti nukentėjusįjį į prokuratūrą ir pasirašytinai įteikti pranešimą apie priimtą sprendimą arba pranešimą išsiųsti registruotu laišku. Tokiai kai kurių prokurorų praktikai (nukentėjusiajam pranešimą įteikti asmeniškai ir užfiksuoti jo nuomonę šiuo klausimu) pritaria ir Aukščiausiasis Teismas [26, p. 239].

494 apibendrintose bylose, kuriose buvo surašytas prokuroro pareiškimas dėl proceso baigimo teismo baudžiamuoju įsakymu, nebuvo atvejų, kad nukentėjusysis pasinaudotų savo teise skųsti prokuroro sprendimą [26, p. 239], nukentėjusiųjų skundų taip pat nebuvo 105 bylose, nutrauktose nukentėjusiajam ir kaltininkui susitaikius [13, p. 57]. Be gilesnio tyrimo sunku daryti išvadas, ar nukentėjusieji šiais atvejais nesiskųsdavo todėl, kad jų teisė į žalos atlyginimą (ir kitos jiems svarbios teisės) buvo realizuota, ar dėl kitų priežasčių.

Išvados

1. Tinkamas nukentėjusiojo teisės į informaciją realizavimas yra kitų nukentėjusiojo teisių įgyvendinimo prielaida ir būtina sąlyga.

2. Nukentėjusiojo teisės turėtų būti išplėstos, numatant teisę iš anksto žinoti apie numatomus esminius sprendimus baudžiamojoje byloje, taip pat ir apie sprendimą baigti ikiteisminį tyrimą.

3. Būtina suvienodinti nukentėjusiojo informavimo apie tyrimo baigimą formą: nukentėjusiajam turi būti išsiųstas (įteiktas) sprendimo nuorašas, pranešime apie priimtą sprendimą turi būti išaiškinta teisė susipažinti su bylos medžiaga, nurodytos civilinio proceso teikiamos galimybės bei apskundimo tvarka.

LITERATŪRA

1. **Ancelis P.** Nukentėjusiojo teisinė padėtis pasikeitus baudžiamiesiems įstatymams // *Jurisprudencija*. 2003. T. 49 (41).
2. **Ancelis P.** Dėmesingumas nusikaltimo aukai kaip prielaida kuriant atvirą visuomenę // *Jurisprudencija*. 2000. T. 15.
3. **Juzukonis S.** Nukentėjusiojo teisių apsauga baudžiamajame procese. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius, 2002.
4. **Tarybos** pagrindų sprendimas dėl nukentėjusiųjų padėties baudžiamosiose bylose (2001/220/TVR) // *Europos Sąjungos teisės aktai. Teisinis bendradarbiavimas baudžiamosiose bylose / sudarytojas G. Švedas*. – Vilnius, 2004.
5. **Recommendation No. R (85) 11** of the Committee of Ministers to Member States on the Position of the Victim in the Framework of Criminal Law and Procedure (Adopted by the Committee of Ministers on 28 June 1985 at the 387th meeting of the Ministers' Deputies) // <http://cm.coe.int/ta/rec/1985/85r11.htm>, prisijungimo laikas 2004-04-23.
6. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas // *Valstybės žinios*. 2002. Nr. 37–1341.
7. **Rekomendacija** „Dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo pagal naujojo Baudžiamojo proceso kodekso 213 straipsnį (kai yra padarytos kelios skirtingo sunkumo nusikalstamos veikos)“, patvirtinta Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu „Dėl ikiteisminio tyrimo terminų kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 25.
8. **Lietuvos Respublikos** Aukščiausiojo Teismo nutartis kasacinėje byloje Nr. 2K–9. 2000 01 11.
9. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio interakcija: viktimologinis aspektas: daktaro disertacijos santrauka: socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: LTU, 2003.
10. **Recommendation No. R(99) 19** of the Committee of Ministers to member States concerning mediation in penal matters (Adopted by the Committee of Ministers on 15 September 1999 at the 679-th meeting of the Ministers' Deputies).
11. **Michailovič I.** Baudžiamajame įstatyme numatytų nepilnamečių resocializacijos priemonių taikymas. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). – Vilnius, 2001.
12. **Uscila R.** Nusikaltimo aukos ir nusikaltėlio mediacijos instituto samprata, pagrindiniai modeliai ir jų veikimo principai // *Jurisprudencija*. 2001. T. 20 (12).
13. **Ažubalytė R.** Diskrecinis baudžiamasis persekiojimas: teoriniai pagrindai, taikymo problemos ir perspektyvos Lietuvoje: daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S). – Vilnius: LTU, 2002.
14. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas // *Valstybės žinios*. 2000. Nr. 89–2741.
15. **Lietuvos Aukščiausiojo Teismo** biuletenis. Teismų praktika. 2003. Nr. 19.
16. **Ažubalytė R.** Diskrecinio baudžiamojo persekiojimo realizavimo kriterijai: viešojo intereso struktūra (2) // *Jurisprudencija*. 2003. T. 39 (31).
17. **Malsch M., Carrière R.** Victims' wishes for compensation: the immaterial aspect // *Journal of Criminal Justice*. 1999. Vol. 27. No 3.
18. **Рекомендация Но 6 (87) 18** комитета министров государствам членам относительно упрощения уголовного правосудия. П. 10. (Принята Комитетом Министров Совета Европы 17 сентября 1987) // *Защита прав человека и борьба с преступностью. Документы Совета Европы*. – Москва, 1998.
19. **Химичева Г. П.** Досудебное производство по уголовным делам: концепция совершенствования уголовно-процессуальной деятельности. – Москва: Экзамен, 2003.
20. **Zabiela V.** Nukentėjusiojo teisių užtikrinimas baudžiamajame procese // *Lietuvos teisininkų draugijos konferencijos medžiaga*. – Vilnius, 1995.
21. **Baudžiamojo** proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas // *Valstybės žinios*. 2001. Nr. 82–2830.
22. **Комментарий** к УПК РСФСР. – Москва, 2000.
23. **Lietuvos Respublikos** baudžiamojo proceso kodeksas. – Vilnius, 1999.
24. **Rekomendacija** „Dėl proceso dalyvių susipažinimo su bylos medžiaga ikiteisminio tyrimo metu“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymu „Dėl ikiteisminio tyrimo pradžios registravimo tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 39–1807.
25. **Rekomendacija** „Dėl proceso baigimo baudžiamuoju įsakymu“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Generalinio prokuroro įsakymu „Dėl ikiteisminio tyrimo kontrolės tvarkos ir rekomendacijų patvirtinimo“ // *Valstybės žinios*. 2003. Nr. 25.
26. **Teismų** praktikos taikant baudžiamojo proceso kodekso normas, reglamentuojančias bylų supaprastintą procesą, apžvalga // *Lietuvos Aukščiausiojo Teismo biuletenis. Teismų praktika*. 2004. Nr. 22.

The Implementation of the Victims Rights and Rightful Interest in the End of the Pre-trial Investigation

Dr. Rima Ažubalytė
Mykolas Romeris University

Keywords: *the criminal procedure, the pre-trial investigation, the dismissal of the pre-trial investigation, the victim, the victim's right to information.*

SUMMARY

The problems analysed in the article are connected to the victims rights in the end of pre-trial investigation.

The analyses of international legal acts on the position of the victim in criminal proceedings points to certain problems of the position and gives general guidelines (minimum standarts), which have to be reflected in national laws and practice.

Recommendations of the Committee of Ministers define victims right to access information in the criminal procedure: the victim should be able to obtain information on the outcome of the police investigation; the victim should be informed of the final decision concerning prosecution, unless he indicates that he does not want this information; the victim should be informed of his opportunities of obtaining restitution and compensation within the criminal justice process, legal assistance and advice; how he can find out the outcome of the case.

The author presumes, that it is the lack of information on pretrial investigation: the course of pretrial investigation and its results.

The victim must have an access to information directly related to the protection of his rights and rightful interest. The right to access information is mostly related to personal will to implement other rights provided by the law.

Victim (and defendant) must be informed of the decision to dispose the case in an alternative way and agree (or object) with the chosen modality. A discretionary decision whether to prosecute the offender should not be taken without due consideration of the question of compensation of the victim, including any serious effort made to that end by the offender.

Victims must be informed of the right to appeal against prosecutorial decision to the superior prosecutor or the court. The victim must be informed about the right to ask for a review by a competent authority of a decision not to prosecute, or the right to institute private proceedings, or other legal possibilities to implement victims rights and rightful interest.

